Стручни рад/ Professional paper

УДК/UDC: 338.483(497.11)

DOI:10.5937/BIZINFO1501053G

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ТОПЛИЧКОГ ОКРУГА

TOURIST-GEOGRAPHICAL POSITION OF TOPLICA DISTRICT

Марко Гашић¹

Висока пословна школа струковних студија Блаце

Владан Ивановић

МУП РС, Управа за ванредне ситуације у Нишу

Резиме: *Топлички округ чине општине Прокупље, Куриумлија, Блаце и Житорађа. Реч је о просторној целини са значајним туристичким потенцијалима који су данас само делимично искоришћени за развој појединих облика туризма. Од туризма се очекује да ће својим мултипликативним ефектима дати импулс развоју овог економски заосталог округа, пружити трајну основу егзистенције становништва, зауставити миграције и активирати развој пољопривреде, приватног предузетништва, трговине и осталих делатности. Предмет рада је дефинисање туристичко-географског положаја Топличког округа као битне компоненте туристичке валоризације.*

Кључне речи: *Топлички округ, туристичка валоризација, туризам*

Abstract: *Toplica district consists of Prokuplje, Kursumlija, Blace and Žitorađa municipality. It is the whole region with significant tourism potentials that are today only partially used for the development in some forms of tourism. Since tourism is expected to use its multiplicative effects impetus to the development of economically backward districts, to provide a permanent basis for the existence of the population, to stop migration and trigger the development of agriculture, private enterprises, shops and other*

¹ gasicmarko@yahoo.com

activities. The paper subject is defining tourist and geographical position of Toplica region as an essential component of tourist valorization.

Key words: *Toplica district, tourist valorization, tourism*

1. УВОД

Територија Топличког округа се налази на југу Републике Србије и обухвата географску и историјску област, познату као Топлица. Налази се у сливовима река Топлице и Косанице а име је вероватно добила у доба насељавања Словена на Балканско полуострво током VII века (Маринковић, 1968).

Туристичко - географски положај Топличког округа представља битну компоненту туристичке валоризације регије у целини, а самим тим и њених туристичких ресурса различите структуре, просторне величине и организације. Он дакле, представља сложену категорију која обухвата: географски положај, карактеристике територије и границе округа, туристички и функционални положај.

2. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Како је географски положај променљива категорија, то је и Топлица, током историјске прошлости, мењала свој географски положај зависно од места и улоге коју је имала у одређеном раздобљу; та улога зависила је од њеног средишног или граничног положаја у држави којој је припадала, као и од друштвено-економских и политичких односа држава које је раздвајала или спајала (Рудић, 1978).

Географски положај Топличког округа је одређен координатама 42° 54' - 43° 24' северне географске ширине и 18° 30' - 19° 30' источне географске дужине. Округу припадају општине: Прокупље, Куршумлија, Блаце и Житорађа а у непосредном је контакту са следећим општинама: Брус, Крушевац, Алексинац, Медвеђа, Бојник, Лесковац, Лепосавић, Подујево, Дољевац и Меровина.

Седиште Топличког округа је град **Прокупље** који представља друштвено-економски, саобраћајни, школски и политички центар округа. Лежи на надморској висини од 255 метара а налази се на географским координатама од 43° 24' северне географске ширине и 21° 19' источне географске дужине. Повољан географски положај и конфигурација терена условили су да најзначајнија средњобалканска трансверзала која повезује Црно море са Јадранским, делом иде управо Топлицом, затим Косаницом и преко Косова и Метохије чинећи

најкраћу везу између Моравско-вардарске долине и Јадранског мора (www.prokuplje.org.rs).

Територија општине **Куршумлија** је углавном смештена у горњем току реке Топлице, у сликовима њених притока Косанице и Бањске, на југоисточним падинама Копаоника и северозападним падинама Радана. Административни и културни центар општине је град Куршумлија (Перић, 2010). Припада групи брдско-планинских општина и транзитног је карактера (Маћејка, 2000). Налази се на географским координатама од 43° 08' северне географске ширине и 21° 16' источне географске дужине и 366 м надморске висине.

Депопулациона општина **Блаце** поред Топличке котлине обухвата и источне падине Копаоника и југозападне обронке Јастрепца. Представља раскрсницу путева према Косову и Метохији, Брусу, Крушевцу и Прокупљу што истиче њен повољан транзитни положај (најкраћа веза између Топличке и Крушевачке клисуре, кроз Јанкову клисуру). Налази се на географским координатама од 43° 17' СГШ и 21° 17' ИГД. Надморска висина општине је 389 метара (Гашић, 2012).

Општина **Житорађа** се налази у југоисточном делу Топличког округа на удаљености 10 километара од коридора 10 који повезује Србију са Македонијом, Грчком и даље са Далеким истоком. Центар општине се налази на географским координатама од 43° 11' северне географске ширине и 21° 42' источне географске дужине (www.zitoradja.org.rs).

3. ПОВРШИНА И ГРАНИЦЕ

Територија Топличког округа обухвата површину од 2231 км². Налази се између Јастрепца на северу, Пожара и Копаоника на западу, Соколовице, Радана, Видојевице и Пасјаче на југу док се на истоку спаја са Јужним Поморављем (Станојевић, 2001). Граничи се са пет управних округа Републике Србије, и то: Расинским, Нишавским, Јабланичким, Косовским и Косовско-Митровачким.

На територији Топличког округа развила су се 267 насеља од чега су 4 градска. Према попису из 2002. године у округу је живело 102.075 становника, а 2011. године 90.600, односно преко 11.000 становника мање.

Општина **Прокупље** обухвата површину од 759 км². Према попису становништва из 2011. године у овој општини је живело 43.631 становника што је за 4870 становника мање него 2002. године. Просечна густина насељености износи 57,5 ст./км². Изузетно је велика по

пространству и има, поред самог града Прокупља, још 106 насељених места. Граничи се са општинама: Блаце, Крушевац, Куршумлија, Алексинац, Меровина, Житорађа, Бојник и Медвеђа.

Слика бр. 1: Општине Топличког округа

Извор: <http://sr.wikipedia.org/>

Општина **Куршумлија** се простире на површини од 952 км² што чини 42,7 % од укупне површине Топличког округа. На подручју општине постоји 1 градско и 89 сеоских насеља (Мађејка, Танасковић, 2008). Према последњем попису укупан број становника је 19.011 а густина насељености 20 ст./км² што је два пута мање од просечне насељености Топличког округа. Карактеристично за ову општину је да све већи број сеоских насеља одумире, поготово према граници са Косовом и Метохијом (Перић, 2010).

Пописом становништва из 1953. године општина је имала око 40.000 становника а сада се суочава са проблемом деаграризације и депопулације. Граничи се са следећим општинама: Брус, Блаце, Прокупље, Медвеђа, Подујево и Лепосавић. Југозападна граница у дужини од 105 км поклапа се са природном и политичко-административном границом Косова и Метохије. У овом делу се налазе два главна административна прелаза: Мердаре и Преполац.

Општина **Блаце** се простире на површини од 306 км². Од укупне површине 60 % је пољопривредно земљиште док шумско земљиште обухвата око 40 % територије. Према последњем попису ова депопулацијска општина имала је 11.686 становника, односно око 2000 становника мање него 2002. године. Укупан број насеља је 40, од чега је 1 градско а 39 руралних. Број домаћинстава је смањен са 5063 на 4254. Просечна густина насељености је мала и износи свега 38,2 ст./км². Општина се граничи са Крушевцом, Куршумлијом, Прокупљем и Брусом (Гашић, 2012).

Територија општине **Житорађа** обухвата површину од 214 км² од чега пољопривредно земљиште чини 87,3 % а шумско земљиште 12,7 %. Укупан број насеља је 30 и само једно је градско. Према последњем попису укупан број становника је 16.272 а домаћинстава 4750. У односу на 2002. годину број становника се смањио за 1935.

Општина се граничи са: Прокупљем, Меровином, Дољевцем, Лесковцем и Бојником. Густина насељености је 76 ст./км², у постепеном је паду последњих година јер је и природни прираштај већ дужи низ година негативан.

4. САОБРАЋАЈНИ ПОЛОЖАЈ

Саобраћај је сложена друштвена делатност, уско повезана са многим сегментима живота, посебно са туризмом, са којим чини недељиву целину. Туризам и саобраћај су делатности јасно упућене на међусобну сарадњу а саобраћај се намеће као основа развоја туристичке привреде (Станковић, 2008).

Друмски саобраћај за сада има примарни значај у развоју туризма Топличког округа. На то битно утичу два фактора: 1) општи значај, улога и предности друмског саобраћаја у савременом туристичком простору и 2) релативно повољан положај Топличког округа у односу на екстерну друмску мрежу.

У саобраћајном повезивању појединих места унутар Топличког округа заступљени су путеви различитих категорија. Од највећег је значаја Топличка магистрала која повезује Топлички округ са другим саобраћајним правцима у земљи.

Слика бр. 2: Саобраћајна повезаност Топличког округа

Извор: Бојовић, 2012

Захваљујући положају, Топлички округ је преко магистралног правца Ниш-Прокупље-Приштина-Косовска Митровица директно укључен у контрактивну сферу црногорског туристичког правца, који сажима бројне туристичке токове у правцу Јадранског мора, не само из развијених делова Србије већ и Европе, и има осим националног и међународни значај (Станојевић, 2001). На жалост, после 1999. године због ситуације на Косову значај магистралног правца је умањен, а туристичко-географски положај округа погоршан.

Велики транзитни значај има магистрални пут Белољин-Блаце-Крушевац. Представља најкраћу везу између Топличке и Крушевачке котлине. Изградња одговарајућих смештајних капацитета допринела би повећању броја транзитних туриста на подручју општине Блаце.

Железнички саобраћај је имао изузетан значај за развој туризма од 1948. године. Тада је завршена пруга Куршумлија-Рударе-Приштина, као део пруге Прахово-Ниш-Косово Поље-Пећ (односно Призрен). Путовање железницом до Куршумлије, а даље до бања омогућило је омасовљење

бањског туризма. Међутим, од рата 1999. године она је у тоталном прекиду са Косовом. Сада воз саобраћа само једном дневно до Мердара. Кроз фазу модернизације, увођењем већег комфора и брзине, као и корелације са аутобуским и ваздушним саобраћајем, улога овог типа саобраћаја била би знатно већа (Бојовић, 2012).

С обзиром да се у непосредној близини Топличког округа налази аеродром у Нишу убудуће треба тежити приснијем повезивању ваздушног са осталим гранама саобраћаја које пружају услуге туристичкој делатности, што представља нову могућност пораста туристичког промета.

Релативно повољан саобраћајни положај Топличког округа представља солидну основу за развој транзитног туризма у Прокупљу, Куршумлији и Бלאцу. Модернизацијом Топличке магистрале уз одговарајућу саобраћајно-туристичку сигнализацију, решавање односа са Косовом и изградња смештајних капацитета допринела би приливу како домаћих, тако и страних туриста у оквиру транзитног туризма.

5. ТУРИСТИЧКИ ПОЛОЖАЈ

Туристички положај представља однос Топличког округа према главним туристичким правцима, туристичким дисперзивима и конкурентским туристичким вредностима.

Располажући бројним саобраћајним везама Топлички округ има релативно повољан туристички положај у односу на Моравско-вардарску долину са железничким и друмским правцем Будимпешта-Нови Сад-Београд-Ниш-Скопље-Атина (Станојевић, 2001). За развој туризма округа, коридор 10 може имати огроман значај, јер овим саобраћајним правцем годишње прође два милиона возила, односно око седам милиона путника.

Топлички округ је удаљен од великих привредних центара и гушће насељених простора. Има релативно периферијски положај у односу на географско језгро Србије (Шумадију и Велико Поморавље) и градске центре (Београд, Нови Сад и Крагујевац). То се негативно одражава на туристички развој округа. Међутим, у задњих неколико година, захваљујући добром геотуристичком положају у односу на остале важније путне правце и добром саобраћајном повезаношћу и све већом популаризацијом бањског туризма, све је више туриста из већих центара Србије, а посебно из Београда (Бојовић, 2012).

Табела бр.1: Удаљеност Куршумлије од важнијих извора туристичке тражње

Град	Друмска удаљеност (км)	Пролазни центри
Нови Сад	348	Београд, Крушевац
Београд	265	Крушевац
Крагујевац	173	Краљево, Крушевац
Скопље	170	Урошевац, Приштина
Пирот	135	Ниш, Прокупље
Лесковац	80	Дољевац, Прокупље
Ниш	65	Прокупље, Куршумлија

Извор: Саобраћајна карта Србије

У зони удаљености до 100 км, најзначајнији центри туристичке тражње су: Ниш, Крушевац и Лесковац.

Другу групу туристичких дисперзива удаљених до 300 км представљају: Београд, Крагујевац, Софија, Скопље, Пирот и Краљево. Ови градови су најзначајнији центри потражње за туристичким вредностима Топличког округа. Међу њима се посебно истиче Београд - као највећи туристички дисперзив у земљи, који има највише удела у географској структури посетилаца бања Топличког округа (60% у Луковској бањи и 40% у Пролом бањи).

Контрактивна зона Топличког округа протеже се и на бивше југословенске републике, као и на поједине европске земље (Бугарска, Аустрија, Немачка, Луксембург).

Слика бр. 3: Контрактивне зоне Топличког округа

Извор: Бојовић, 2012

Планинске области Златибора, Таре, Шар-Планине (Брезовица), Старе планине, Нишко-сокобањске туристичке регије, Врњачке и Сијаринске бање представљају конкурентне туристичке вредности.

Слика бр. 4: Најзначајнији туристички локалитети на подручју Топличког округа

Извор: Гашић, 2012

6. ФУНКЦИОНАЛНИ ПОЛОЖАЈ

Условљен географским положајем, функционални положај Топличког округа се може дефинисати као: поливалентан (разноврстан), контактан, транзитан и фактор спајања и прожимања.

Поливалентност Топличког округа се огледа у функционалној повезаности различитих географских објеката, као што су планине, реке, језера, бање. Ови објекти се одликују разноврсним туристичким вредностима и специфичним капацитетима изграђеним и уклопљеним у амбијенталну целину. Бројне природне и антропогене туристичке вредности условиле су различите врсте туристичких кретања и разноврсну туристичку понуду. Многе од њих нису до сада у потпуности искоришћене.

Сложена структура туристичког потенцијала и туристичке понуде омогућава посетиоцима бројне алтернативе туристичких праваца, односно бројне дилеме око избора атрактивних, рецептивних, инфраструктурних и других елемената рецептивних простора.

Поливалентност се мора нагласити у туристичкој пропаганди и понуди јер она даје динамичност овом простору и задовољава различите захтеве туристичких кретања. Потребно је све туристичке вредности уврстити у туристичку понуду.

Контактност Топличког округа огледа се у томе што се он налази између Копаоника на западу, Јастрепца на северу, Јабланичког округа на југу док је на истоку отворена према Јужном Поморављу. Овакав положај условљава преплитање економских, саобраћајних, трговинских и других утицаја Бруса, Крушевца, Лесковца, Меровине, Косова и др.

Контактност уз поливалентност доприноси повећању туристичке вредности простора, не само природног већ и са антропогеног аспекта.

Транзитност је јасно назначена просторна и функционална карактеристика, јер представља везу између континенталног и поморског дела на Црногорском приморју. У том погледу напредак је подстакао магистрални пут Ниш-Куршумлија-Приштина, који је централно тангирао овај крај и дао му туристичко-транзитни значај.

Спајање и прожимање као вид функционалног положаја проистиче из сложености овог простора и његове природне и саобраћајне повезаности. За формирање туристичке понуде ово је од посебног

значаја, јер на малом простору постоје туристичке вредности које су природно различите и антропогено специфичне.

7. ЗАКЉУЧАК

Топлички округ се налази на југу Републике Србије и обухвата географску и историјску област, познату као Топлица. Туристичко-географски положај је релативно повољан а велике наде се полажи у развој туризма јер би он допринео привредном и друштвеном развоју овог неразвијеног, руралног округа.

За развој туризма у Топличком округу, неопходно је планско и тржишно позиционирање општина на различитим нивоима. Развојна стратегија туризма у дестинацији мора да буде јасно дефинисана и сагласна са расположивим туристичким вредностима и туристичком инфраструктуром.

Израда стратегија туристичког развоја, за сваку општину у округу, представља полазну тачку планског развоја туризма. Данас, уређење туристичког простора, опремање туристичких локалитета, изградња инфраструктуре и туристичко планирање, најчешће је препуштено нестручним лицима, који нису у могућности да сагледају правце развоја туризма.

Компаративни недостаци Топличког округа огледају се у слабијој опремљености туристичке инфраструктуре и већој просторној удаљености од главних туристичких дисперзива. Са друге стране, присуство термоминералних извора и изградња скијашких стаза, заједно са куриозитетним природним вредностима може представљати комплементарну, конкуретну туристичку предност у односу на друге туристичке регије.

У будућности је неопходно уложити напоре за превазилажење постојећих ограничења и формирање препознатљивог туристичког производа, диференцираног по вредности, садржају и квалитету, а који ће бити конкурентан на туристичком тржишту.

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Бојовић, Г. 2012. *Копаоник и бање у подгорини*. Београд: Српско географско друштво.
2. Гашић, М. 2012. *Економско-географска валоризација туристичких потенцијала Топличког округа*. Мастер рад. Ниш: Економски факултет.

3. Гашић, М., Стојковић, А., Симић, Ј., 2013. Перспективе развоја туризма на простору Топличког округа. *Економика*, 59 (3), стр. 187-199.
4. Маринковић, С., 1968. *Топлица наш крај*. Прокупље: Графика.
5. Мађејка, М., 2000. *Куришумлија кроз векове*. Београд.
6. Мађејка, М., Танасковић, Р., 2008 *Општина Куришумија – туристичка монографија и водич*. Куршумлија: Туристичка организација општине Куршумлија.
7. Перић, Г., 2010. *Управљање развојем туризма у општини Куришумлија*. Мастер рад. Београд: Универзитет Сингидунум.
8. Рудић, В., 1978. *Становништво Топлице*. Српска академија наука и уметности. Београд: Етнографски институт.
9. Станковић, С., 2008. *Туристичка географија*. Београд: Завод за уџбенике.
10. Станојевић, М., 2001. *Туристичке вредности Топличког краја*. Ниш: Економика.

Рад је примљен: 15.05.2015.

Прихваћен за објављивање: 16.05.2015.

Received: 15 May 2015

Accepted: 16 May 2015